

IDEOLOGIA I EDUCACIO A L'OBRA DE JOSE MARTI

M. Collado

VIDA I OBRA

José Martí neix a l'Havana el 28 de Gener de 1853. Descendent d'emigrants espanyols humils és el major de vuit fills (set germanes), el que fa que a causa de la pobresa que sofrien, moltes vegades hagui d'anar a ajudar al seu pare a aconseguir menjar per la família.

Entra al col·legi que dirigeix Rafael María Mendive, qui, quan descobreix les seves qualitats intel·lectuals s'ofereix a pagar-li els estudis, cosa que els seus pares accepten de bon grat. Així Rafael María Mendive passarà a ser el seu segon pare.

Quan té 15 anys, esclata la primera guerra cubana contra Espanya, la qual durarà deu anys. Ell desde el principi s'adhereix a la causa i a començament de 1869 edita una sèrie de publicacions que no passaran del primer nombre; a una d'elles publica el seu poema "Abdala", on diu:

*"El amor, madre, a la patria,
no es el amor ridículo a la tierra,
ni a la yerba que pisan nuestras plantas;
Es el odio invencible a quien la oprime,
Es el rencor eterno a quien la ataca;
y tal amor despierta en nuestro techo
El mundo de recuerdos que nos llama
a la vida otra vez... (J. Martí, 1974a, p. 8).*

Al poc temps se tanca el col·legi on estudia, essent empresonat i deportat el seu mestre i amic. El 21 d'Octubre és detingut En Martí i condemnat a sis anys. Al cap de

poc temps li és commutada la pena pel desterrament a Espanya, cap on parteix el 15 de Gener de 1871. Aleshores té divuit anys. Al llarg del viatge comença a escriure la seva primera obra important: "*El presidio político en Cuba*" que publicarà a Madrid el mateix any.

A Espanya, on viu del 1871 al 1874 la seva vida no és gens fàcil: treballa donant classes i estudia irregularment la resta del seu Batxillerat; Dret i Filosofia i Lletres a Madrid i Saragossa.

A finals de 1878 marxa a Mèxic on es reuneix amb la seva família i acaba de fer-se periodista i crític. A causa de les seves idees contràries al cabdillatge, entre 1875 i 1881, viurà a Mèxic, Guatemala, Veneçola; així com estàncies ocasionals a Espanya, Nova York i Cuba. Durant aquests anys són constants les seves publicacions a la premsa; per altre lloc, els seus treballs, a poc a poc, es fan famosos entre la joventut d'aquests països.

En 1878, un cop acabada la guerra, torna al seu país natal on treballa de passant amb un misser, alhora que realitza activitats públiques, pel que en 1879 torna a ser deportat a Espanya, on només estarà dos mesos, traslladant-se després a Nova York i Caracas. Cap al 1881 s'estableix a Nova York on roman fins el 1895, anys al llarg dels quals realitza viatges curts a Mèxic, Santo Domingo, Jamaica i Centreamèrica. En totes aquestes anades Martí aprèn, tal volta, el que serà més interessant de la seva ideologia: d'Espanya beu la seva tradició cultural però aviat comprova l'impossibilitat de què Cuba segueixi lligada a la mare pàtria: Cuba és un altre país. De Llatinoamèrica obre el camí del que més tard anomenarà "Nuestra América". Als E.E.U.U. estudia el bagatge literari i filosòfic saxó al temps que comprova com reapareixen els vicis europeus. Això el du a ratificar la diferència d'estructures entre les dues Amèriques. Al principi només planteja la necessitat de l'independència Cubana d'Espanya, però no arribant encara als seus plantejaments posteriors sobre la realitat americana.

Al 1880 presideix el Comité Revolucionari Cubà de Nova York que proclamarà la "Guerra Chiquita" la qual sols tingué un any de duració.

Malgrat tot, segueix intentant-ho, posant-se en contacte amb En Máximo Gómez y N'Antonio Maceo, i en 1884 quasi aconsegueix recomençar la lluita, però al cap i a la fi no duen a terme el seu objectiu i decideixen esperar l'avinentesa més favorable.

En 1887, Martí és ja l'escriptor de llengua castellana més llegit i admirat al continent americà. Aquest mateix any de bell nou creu propicia la situació per intentar un apropament entre els exiliats. Al mateix temps, continua la seva tasca com a periodista i escriptor i en 1889 proposa la creació d'una revista per a al.lots "La edad de Oro" (Zurriaga, 1978b, p. 51), de la qual, per problemes de rentabilitat, sols sortiran quatre nombres.

El 1890, ja comencen a fer-se patents, dins ell, els temors sobre l'actitud nord-americana en relació amb l'altra Amèrica, i assisteix, sense participació directa a la convocatòria de Washington, a la "Primera Conferencia de Naciones Americanas" de la que més tard sortirà l'Organització d'Estats Americans (O.E.A.).

L'any 1890 és anomenat, a Nova York, cònsol d'Argentina, Uruguai i Paraguai,

i elegit President de la Societat literària Hispano-Americana; a més de President honorari de la Lliga, societat de negres, en la què exercirà el seu magisteri. Al final de l'any, el govern de l'Uruguai el nombra representant seu a la Conferència Monetària Internacional Americana, on xoca oficialment amb la postura nord-americana.

En 1891, les condicions internes de Cuba anuncien la proximitat d'una nova guerra i Martí es consagra de ple en les tasques revolucionàries. En Maig deixa de publicar articles i a l'Octubre renuncia a tots els càrrecs. Sols conserva les seves classes nocturnes de castellà, que li serveixen per a seguir vivint.

El 5 de Gener s'aproven les bases del Partit Revolucionari Cubà, sorgit de l'associació dels diversos clubs d'emigrants cubans; bases que ha redactat En Martí. Més que un partit polític, en el concepte actual, era la reunió de totes les associacions que acceptaven un programa comú i complien uns deures imposats a ell.

El 10 d'Abril de 1892 queda constituït el partit, Martí és elegit delegat i serà reelegit fins a la seva mort. Funda el Diari "La Patria" com òrgan del partit del que durà el pès fins als seus darrers dies.

Viatja constantment organitzant centres de refugiats a diversos països i entrevistant-se amb els generals de la guerra dels Deu anys: Gómez i Maceo. Així la tensió va pujant, fins que el 24 de Febrer esclata la contesa i ell amb En Gómez fan públic al món sencer el "Manifiesto de Montecristi" explicant que: "*La revolución de independencia iniciada en Jara¹ después de preparación gloriosa y cruenta, ha entrado en Cuba en un nuevo periodo de guerra, en virtud del orden y acuerdos del Partido Revolucionario en el extranjero y en la Isla, y de la ejemplar congregación en él de todos los elementos consagrados al saneamiento y emancipación del país, para bien de América y del mundo...*" (J. Martí, 1974a, p. 133).

El dia 11 d'Abril surt En Martí cap a Cuba i el 15, després d'arribar i establir contacte amb els insurrectes, és nomenat Major General.

El 19 de Maig desobeïnt una ordre den Màximo Gómez és sorprès i a una escaramussa cau ferit de mort. Malgrat els esforços, les seves despulles no es van poder recuperar.

La seva mort va ser àmpliament comentada en tota la premsa americana.

La seva obra literària, 74 volúms a l'edició Cubana, està formada quasi exclusivament per articles periodístics i cartes, gèneres que considerava més abastables per a la gent. Ell escrivia per estendre el seu ideari; feia, podríem dir, una literatura militant. Malgrat això, va escriure un parell de llibres de poemes, "*Ismaelillo*" en 1882 i "*Versos sencillos*" en 1891 i com a poemes solts "*Versos libres*" "*Flores del desierto*"; una revista per aïllots, de la que sortiren quatre nombres "*La Edad de Oro*", i una novel·la "*Amistad funesta*". La resta de la seva producció bàsicament són articles, discursos, cartes i diaris.

Com veïm era una forma nova d'entendre la tasca literària, per això es va diferenciar notablement dels seus contemporanis, inclosos en el moviment de literatura

(1) Guerra dels deu anys.

modernista. Roberto Fernández Retamar, al pròleg fet a la Selecció "Páginas Escogidas" diu referint-se a això: "*Martí fue el más penetrante y creador de los modernistas, el único plenamente consciente de su amplia problemática: el que no cambió unas formas por otras, sino puso en tela de juicio la condición toda del escritor hispanoamericano, su función, sus posibilidades reales*" (J. Martí, 1974a, p. 58).

De tota forma la seva gran característica és la seva total i infrangible lleialtat al seu país: Cuba. "*Martí era un racionalista combativo y un campeón de la independencia cubana*" (Eduardo Ruiz, p. 86).

TEORIES MARTIANES

Degut a que sempre va unir la teoria amb la pràctica cal considerar a En Martí més que res com a un polític. Coincideixen amb aquesta afirmació Ramón Eduardo Ruiz i Roberto Fernández Retamar. El primer diu: "*Martí era esencialmente un político. Mucho de lo que escribió e hizo reflejaba la ambivalencia del político, su preocupación por lo práctico*" (Eduardo Ruiz, p. 85); i el segon diu: "... *su ideario no puede desvincularse de su acción; está constituido...; por los sustentos y las metas de ésta*" (J. Martí, 1974a, p. 47).

Les seves teories les podem estudiar partint de la següent qualificació:

- 1.- Teories damunt Amèrica Llatina: Cuba.
- 2.- Teories sobre E.E.U.U. i la seva influència dins Amèrica Llatina i Cuba.
- 3.- El seu concepte d'home.

Amèrica Llatina i Cuba

Devem enllaçar En Martí amb un altre gran llatinoamericà: Simón Bolívar; però, així i tot, En Martí encara du els seus plantejaments sobre Amèrica molt més enfora.

Fou el primer en assenyalar la unitat de problemes de l'home que no és d'Europa o de l'Amèrica europea. Més endavant arribarà a parlar de la seva Amèrica mestissa.

Quan parla de "Nuestra América" no cau mai en l'equivocació de prendre per civilització, institucions i hàbits que són propis d'altres terres i de la realitat dels països capitalistes desenvolupats. Aquest enfrontament entre dos móns ho planteja en el discurs als delegats hispanoamericans a la Conferència Internacional Americana titulat "Madre América".

Reconeix l'especificitat de l'Amèrica que ell anomena mestissa. L'indi és de gran importància, és la mezcla de dues cultures i l'amo de la terra llatinoamericana; pensa que precisament per això, tot el que es faci allà a de comptar fonamentalment amb ell com a peça clau.

Val la pena recordar que la revolució mexicana de 1918 va ser completament fidel a aquesta advertència martiana.

Creu Martí, que tota l'organització social americana, educació, cultura, treball, etc..., ha de fer que aquests pobles es trobin cada cop més amb ells mateixos i puguin així sortir de la fase històrica en què es troben per anar millorant.

A "Nuestra América", article publicat a "El Partido Liberal", Mèxic 30 de Gener de 1891, assenyalava les característiques de la nova Amèrica i diu: "...*el buen gober-*

nante en América no es el que sabe cómo se gobierna el alemán o el francés, sino el que sabe con qué elementos está hecho su país, y cómo puede ir guiándolos en junto, para llegar, por métodos e instituciones nacidas del país mismo, a aquel estado apetecible donde cada hombre se conoce y ejerce, y disfrutan todos de la abundancia que la naturaleza puso para todos en el pueblo que fecundan con su trabajo y defienden con sus vidas. El gobierno ha de nacer del país. El espíritu del gobierno ha de ser del país. La forma del gobierno ha de avenirse a la constitución propia del país. El gobierno no es más que el equilibrio de los elementos naturales del país" (J. Martí, 1974a, pp. 159-160).

Totes aquestes idees damunt Amèrica Latina les concretitza sobre el seu país: Cuba i a aquesta tasca hi dedica molta part de la seva producció literària i periodística.

E.E.U.U. i Cuba

En defensar l'independència de Cuba d'Espanya ho fa en dos fronts d'idees: per una banda és la consecució de la llibertat com a poble, com a nació cubana, allà on el cubans seran els amos i senyors; però al mateix temps té por del seu gran veïnat, els Estats Units, país que ja comença la seva fase imperialista per Amèrica. Martí hi ha viscut molts d'anys i els coneix bé, i sap diferenciar perfectament entre el poble i el govern. Tots els seus atacs, que són molts i molt forts, van contra el govern.

A una carta que envià al seu amic Manuel Mercado, quan ja ha començat la guerra, li expressa els seus temors i li diu: "...*Ja estoy todos los dias en peligro de dar mi vida por mi país y por mi deber... de impedir a tiempo con la independencia de Cuba que se extiendan por las Antillas los Estados Unidos y caigan, con esa fuerza más, sobre nuestras tierras de América. Cuanto hice hoy, y haré, es para eso*" (J. Martí, 1974a, p. 149).

Esta convençut que l'independència de Cuba i Puerto Rico podran aturar el desbordament de l'imperialisme americà per llatinoamèrica. Això ho explica al seu article: "El alma de la Revolución, y el deber de Cuba en América".

Per ell, dues són les veritats útils de la seva Amèrica; el caràcter cru, desigual i decadent dels Estats Units i l'existència, dins ells de totes les violències, discordies, immoralitats, desordres, de què culpen als pobles sudamericans.

Els arriba a qualificar de mostres; diu: "*Viví en el monstruo y le conozco las entrañas*" (J. Martí, 1974a, p. 150).

Aquesta idea, aquesta lluita que representa l'independència de Cuba front al colonialisme yanqui a les Antilles, podríem dir que és un dels punts més universals del pensament martià.

En un article titulat "La República Argentina en los Estados Unidos", apunta que la dominació econòmica és l'arma que usen els USA per subjugar a llatinoamèrica.

L'home

Quan parla de l'home sempre ho fa del que podem dir l'home llatinoamericà, aquest home no té les característiques (per alguns superior) de la raça saxona, sino que és un home producte de l'unió de tres races: llatina, negra i índia, és l'home mestís; precisament per això va ser un gran defensor de la igualtat humana.

Martí afirma que l'home no té cap dret ni cap deure especial pel fet de pertànyer a una raça o a un altra. Creu que la qualitat que diferencia als homes dels altres sers és simplement el fet de ser homes. A un article titulat precisament "Mi raza" diu: *"El hombre no tiene ningún derecho especial porque pertenezca a una raza o a otra, dígase hombre y ya se dicen todos los derechos"* (J. Martí, 1974a, p. 115).

S'oposa fortament als que assenyalen als homes per les races a què pertànyen, diu: *"Peca contra la Humanidad el que fomente y propague la oposición y el odio de las razas"* (J. Martí, 1974a, p. 165).

Quan parla d'igualtat social ho fa en termes d'igualtat racial; a l'article "Nuestras Ideas" publicat a "Patria" de New York el 14 de Març de 1892 tracta amb detall aquest tema.

Quan fa crides als cubans perquè s'uneixin per aconseguir l'independència de la seva terra, sempre els ho fa sense diferència de races, a tots plegats, ja que considera que és una tasca de tot el poble.

Al pròleg de la Selecció de les seves obres publicades a La Habana, trobam un resum molt complet del seu concepte d'home; diu així: *"Mientras en lo político diseña el área a la vez real y mítica de Nuestra América, en lo ético postula una inmensa confianza en el ser humano, predica la igualdad del hombre por encima de las fútiles distinciones raciales, se echa del lado de los humildes; y todo esto dentro de una concepción dinámica del ser humano, un "fieri" llamenate que lo lleva al cumplimiento de los más altos deberes: única forma de que su pueblo se realice como entidad histórica"* (J. Martí, 1974a, p. 51).

L'EDUCACIO

Tots els seus plantejaments socials, polítics; totes les seves teories sobre "Nuestra América", "América Mestiza", adquireixen una concreció a nivell pedagògic.

Els seus constants viatges per les Repúbliques Americanes, els seus estudis, els seus contactes, fan que tengui la possibilitat de conèixer alguns tipus d'experiències pedagògiques aïllades, que li ajuden a concretar la seva concepció de la pedagogia.

Totes aquestes idees les podem trobar a diversos treballs periodístics i literaris.

En Martí, va assentar, almanco en part, les bases de com deu ser l'educació latinoamericana, de com es deu educar a l'indi, al mestís. Agafa el que li interessa dels països capitalistes, E.E.U.U., sobre tot, i intenta fer-ho congeniar amb l'ànima americana, per així poder arribar a crear "Nuestra América", con una realitat ben ferm.

Quatre podríem assenyalar com els aspectes més interessants i innovadors del pensament educatiu martià:

- 1.- La vinculació de l'estudi al treball i la vinculació d'aquest a la consciència i personalitat integral de l'home.
- 2.- La funció social de l'ensenyament tecnològic i de l'educació vinculada a les necessitats més urgents de la societat latinoamericana.
- 3.- Importància de la superació de la dona.
- 4.- Paper creador del mestre i mètodes antiescolàstics d'ensenyament.

Començarem, ara, analitzant com concep i defineix l'educació. Al seu escrit

titulat "Educación popular" publicat al tom 19 de les seves obres completes, edició cubana, senyala sis punts base de l'educació popular i entre d'altres coses diu:

I. Instrucció es refereix al pensament i educació als sentiments, però al mateix temps les qualitats morals milloren quan estan realitzades per les intel·lectuals, pel que podem dir que no hi ha educació sense instrucció.

II. Educació popular vol dir de tot el poble, és a dir que tot el poble estigui ben educat, tant ric com pobre.

III. El que més sap més val. Saber sempre val el mateix i val molt, per això l'home instruït viu de la seva ciència.

IV. Un poble és més feliç quan més educació tinguin els seus fills, perquè així estimen el treball i saben treure bon profit d'ell.

V. Tot home té dret a ser educat i el deure de contribuir a l'educació dels altres.

VI. Un poble instruït serà sempre fort i lliure, perquè la millor forma de defensar el nostres drets es conèixer-los bé. L'educació és l'únic medi d'alliberar-se de l'esclavitud.

Ho podríem resumir amb una frase de Martí que és el lema de la Universitat cubana actual: "*Ser culto es el único modo de ser libre*" (J. Martí, 1974a, p. 261).

Segons ell el fi de l'educació és fer homes feliços a la seva pàtria per això diu: "*El fin de la educación no es hacer al hombre nulo, por el desdén o el acomodo imposible al país en que ha de vivir, sino prepararlo para vivir bueno y útil en él*" (J. Martí, 1976b, p. 101).

A un altre article publicat a "La América" de New York en Novembre 1883 diu: "*La felicidad general de un pueblo descansa en la independencia individual de sus habitantes*".

Una nación libre es el resultado de sus pobladores libres. De hombres que no pueden vivir por sí, sino apegados a un caudillo..., no se hacen pueblos respetables y duraderos. Quien quiere nación, viva, ayuda a establecer las cosas de su patria de manera que cada hombre pueda labrarse en su trabajo activo y aplicarse una situación personal independiente. Que cada hombre aprenda a hacer algo de lo que necesitan los demás" (J. Martí, 1976a, p. 12).

Aquesta idea d'aprendre per ell i per la vida apareix en un munt d'articles.

Vinculació Estudi-Treball.

Aquest podríem dir que és un dels punts teòrics més innovadors i més progressistes del pensament d'En Martí.

Diverses són les raons que dona per tal de justificar la seva formulació. Veu el treball com un dels elements més importants per a la formació de l'home, diu que posseeix avantatges físiques i morals; l'home degenera en poques generacions si es dedica solament a l'oci, i arriba a sorgir una nova classe d'homes que han perdut moltes de les seves qualitats humanes.

A l'article "Trabajo manual en las escuelas" entre altres don les següents raons: "*Necesita enamorarse de su labor, y encontrarla, como es, más noble que otra algu-*

na, aunque no sea más que porque permite... al hombre vivir con decoro e independencia" (J. Martí, 1974c, p. 50).

Lliga el treball manual camper a la nova escola latinoamericana. Creu que amb el treball manual l'alumne es sentirà més acostat sentimentalment, amb la seva terra i amb els descobriments que realitza de noves tècniques i mètodes per treballar-la, el que li permet treballar alhora que crear.

"Esta educación directa y sana; esta aplicación de la inteligencia que inquiere a la naturaleza, que responde; este empleo despreocupado y sereno de la mente en la investigación de todo lo que salta a ella, la estimula y le da modo de vida; este pleno y equilibrado ejercicio del hombre de manera que sea como de sí mismo, puede ser, y no como los demás ya fueron; esta educación natural quisiéramos para todos los países nuevos de la América.

Y detrás de cada escuela un taller agrícola, a la lluvia y al sol, donde cada estudiante sembrase su árbol. De textos secos, y meramente lineales, no nacen, no, los frutos de la vida" (J. Martí, 1976a, p. 16).

D'aquesta manera les escoles d'agricultura, endemés de la seva funció de cara als alumnes en realitzen una altra d'investigació i difusió de noves tècniques. Ajuda a la ment de l'alumne a posar en pràctica les coses noves, les novetats, cosa que sempre costa molta feina fer acceptar al pagès, que sol tenir una gran tendència a viure solament de tradicions. D'eixa manera s'obri un camí d'avenç social entre el camperolat.

El mestre ha d'anar al camp a dur no sols explicacions agrícoles i instruments mecànics, sinó també comprensió i afecte.

Al seu article "Maestros ambulantes" publicat a "La América" de New York, Maig de 1884 entre d'altres coses proposa la creació d'un cos de mestres ambulants per escolaritzar als fills dels camperols i així pujar el nivell cultural i tècnic de la pagesia. *"Los hijos de los campesinos no pueden apartarse leguas enteras días tras días para ir a aprender declinaciones latinas... y los campesinos, sin embargo, son la mejor masa nacional, y la más sana... Las ciudades son la mente de las naciones, pero su corazón,..., está en los campos.*

El maestro les enseñaría con modo suave cosas prácticas y provechosas; se les iría por gusto propio, son esfuerzo infiltrado, una nueva ciencia que comienza por halagar y servir un interés; que quien intente mejorar al hombre no ha de prescindir de sus malas pasiones, sino contarlas como factor importantísimo, y ver de no obrar contra ellas, sino con ellas.

No enviaríamos pedagogos por los campos, sino conservadores. (J. Martí, 1976a, pp. 19-21).

La única solució que veu possible per fer desaparèixer la ignorància del pagès està amb les escoles ambulants que ensenyin el coneixement directe de la natura i no l'indirecte i llibresc de l'ensenyament tradicional.

L'ensenyament tecnològic lligat a la realitat Latinoamericana

A gran quantitat dels seus escrits fa una crida per un ensenyament elemental científic, fent així oposició a l'ensenyança literària: *"La educación que asoma y se supone,... los hombres libres ya para aprender y obrar, que necesitan sa-*

ber cómo está hecha, y se mueve y transforma, la tierra que han de mejorar y de la que han de extraer con sus propias manos los medios del bien universal y del mantenimiento propio" (J. Martí, 1976a, p. 26).

Fa una crida a favor de l'ensenyament de les llengües vives en contraposició al de les mortes. Per rebatre als que diuen que l'estudi de les llengües mortes serveix de gimnàstica i disciplina de la ment, afirma que això mateix es pot aconseguir amb l'estudi de l'ordre de la natura.

"La educación tiene un deber ineludible... Que el hombre viva en analogía con el universo y con su época" (J. Martí, 1976a, p. 28).

L'ensenyament, ja des de l'elemental, ha de ser científic perquè l'època històrica ho reclama i és l'única vàlida per ensenyar a l'home el coneixement i el domini de les forces de la natura. Separar a l'home de la seva terra ho qualifica d'atemptat monstruós. Creu que de continuar amb l'ensenyança escolàstica, s'aconseguirà precisament aquesta separació, per això mateix, aquest ensenyament científic ha d'estar lligat a la natura, a la terra, no deu ser sols un conjunt de normes pràctiques perquè es cauria en el perill d'educar una màquina. Creu que això que ell proposa, que aquest nou camí és una vertadera revolució educativa.

La figura de l'indi és de capital importància a latinoamèrica, per la qual cosa, la nova educació, endemés del seu caràcter científic, ha d'estar d'acord amb l'entorn on s'ha de desenvolupar, ha d'estar arrelada a la terra; pel que es fa indispensable, davant tot, veure com conceb en Martí al futur indi americà.

Al seu article "¿Qué educación debe darse al indio?" publicat a "La Nación" Bons Aires el 14 de Desembre de 1885, entre d'altres coses diu: *"Ha de tenderse a abrirlas poco a poco la tierra nacional, confundiéndolos con la población blanca, de modo que puedan pronto poseer tierra en los Estados de la nación y gozar de los derechos que tienen en ellos los demás ciudadanos... Que se eduque al indio en conformidad con sus necesidades y alcances; ... Que el indio vuelva su alma clara y suba a ciudadano..."*

Espárzase la escuela,... la escuela útil, la escuela viva: —que todo esfuerzo por difundir la instrucción es vano, cuando no se acomoda la enseñanza a las necesidades, naturaleza y porvenir del que la recibe. No maestros de ocasión... se empleará buenos maestros y se compelará a los indios a enviar a sus hijos a la escuela... No a la educación por textos... Lo que es el campo se ha de cultivar, y lo que es él y el pueblo en que vive... Que se entienda y admire, que sepa de política práctica... y cuales son sus derechos de hombre... y el modo de ejercitarlos,... escuela campesina para gente del campo...

No se envíen solo entre los indios, ni entre la gente del campo maestros de letras. El maestro es la letra viva. Enviése maestros agricultores y artesanos" (J. Martí, 1976a, pp. 38-40).

Quan parla de "Nostra Amèrica", afirma de forma categòrica que el govern sols és un equilibri entre els elements naturals del país. Amb aquesta concepció de l'entitat governativa podem veure totes les seves idees sobre la necessitat que qualsevol cosa, sistema educatiu inclòs, tant a nivell de mètodes, com d'estructura, com continguts, etc. deuen ser propis d'aquesta Amèrica.

A l'article "Mente latina" publicat a la revista "La América" de New York el 1884 diu: "... si se preparase a los sudamericanos no para vivir en Francia, cuando no son franceses, ni en los Estados Unidos, que es la más fecunda de estas modas malas, cuando no son norteamericanos, ni en los tiempos coloniales, cuando están viviendo ya fuera de la colonia, en competencia con pueblos activos, creadores, vivos, libres, sino para vivir en la América del Sur;... Mata a su hijo en la América del Sur el que le da mera educación universitaria.

Se abren campañas por la libertad política; debieran abrirse con mayor rigor por la libertad espiritual; por la acomodación del hombre en la tierra en que ha de vivir" (J. Martí, 1974a, p. 66).

Sudamèrica ha de crear les seves pròpies universitats, al seu aire, no ha d'enviar als seus joves als E.E.U.U., ni crear universitats com la d'aquell país, car no li serviria de res.

Superació de la dona

Elogia l'existència d'una sèrie de Centres que tenen com a finalitat oferir a la dona una educació correcta.

Pensa que la dona no és un objecte i que la causa del fracàs de moltes de llars és el fet de què la dona ha rebut una educació d'objecte, estant així, en gran inferioritat intel·lectual respecte a l'home.

Al pròleg de "La edad de Oro" publicat a Juliol de 1889 entre d'altres coses diu al respecte:

"Las niñas deben saber lo mismo que los niños para poder hablar con ellos como amigos cuando vayan creciendo como que es una pena que el hombre tenga que salir de su casa a buscar con quien hablar, porque las mujeres de la casa no sepan contarle más que de diversiones y modas" (J. Martí, 1976c, p. 94).

Fent, tot seguit, una crida que totes les Universitats i tots els col·legis siguin mixtes.

El paper creador del mestre i mètodes antiescolàstics d'ensenyament

En relació a la figura de l'ensenyant, José Martí pensa que el mestre, abans que res deu ser persona, oposant-se d'aquesta forma a l'hieratisme del professor clàssic.

"El profesor no ha de ser un molde donde los alumnos echan la inteligencia y el carácter, para salir con sus lobanillos y jorobas, sino un guía honrado que enseñe de buena fe lo que hay que ver, y explica su pro lo mismo que el de sus enemigos, para que se le fortalezca el carácter de hombre al alumno..." (J. Martí, 1976a, p. 122).

En aquest text publicat a "La Nación" de Bons Aires el 22 de Novembre de 1889 queda clarament patentitzat el canvi en la figura i rol de l'educador.

La funció del mestre és la d'educar homes per poder arribar a ser homes lliures; es la d'educar pobles perquè pugin ser pobles lliures. Aquest nou paper del mestre va molt lligat al seu concepte d'ensenyament i als mètodes que proposa. Ja hem vist que parla d'ensenyament científic, tècnic, polítècnic...

A un dels seus escrits diu: *"Divorciar al hombre de la tierra es un atentado monstruoso. Y eso es meramente escolástico —a las aves colas, a los peces aletas, a los hombres que viven en la Naturaleza, el conocimiento de la Naturaleza, esas son sus alas.*

Y el medio único de ponérselas es hacer que el elemento científico sea como el hueso del sistema de educación pública... Que la enseñanza elemental sea ya elementalmente científica" (García Gallo, 1974, p. 44).

MARTÍ I MARX

Ideològicament podem considerar a En Martí com un eclèctic, car va beure aigües de moltes fonts. És indubtablement segur que conegué a Marx, ara bé, mai es va definir com marxista, com a partidari de les seves idees.

Malgrat tot això, és poden cercar grans paral·lelismes entre l'obra d'En Martí i la d'En Marx, i de fet molts han estat els autors que ho han fet, sobre tot marxistes, per exemple en aquest sentit estan: Antonio Martínez Bello, Emilio Roig de Leuchsenring; n'hi ha d'altres que el que creuen és que a la seva maduresa ideològica, hi va haver uns punts en comú entre els dos. No poden oblidar que en l'evolució ideològica d'En Martí es palpable el canvi de les seves idees al llarg de la seva vida; com a botó de mostra per al principi no defensarà mai al treballadors, als pobres, com ho féu posteriorment.

El Dr. Gaspar M. García Gallo a un article publicat a la "Revista d'educació cubana", cerca paral·lelismes entre les idees martianes i marxistes i arriba a les següents conclusions; Carles Marx al 2º Congrés de l'Internacional, a Ginebra an 1864 defineix tres aspectes fonamentals en l'educació de l'adult: l'intel·lectual, el físic i el polític. Per la seva banda En Martí parla d'educació integral i polifacètica quan ataca l'ensenyament formal i verbalista i defensa l'ensenyament científic i polític.

Per altra banda, Martí, fa referència a un dels temes clàssics del marxisme: l'unió del treball manual amb l'intel·lectual, concretament diu: "*Ventajas físicas, mentales y morales vienen del trabajo manual... El hombre crece con el trabajo que sale de sus manos*" (García Gallo, 1974, p. 45).

REFERENCIAS BIBLIOGRAFICAS

EDUARDO RUIZ, Ramón: *Cuba. Génesis de una revolución*. Ed. Noguer, Barcelona 1977.

GARCIA GALLO, Gaspar M. Jorge: *Bosquejo del desarrollo de la educación en Cuba*. Segunda parte: *La educación en Cuba durante el siglo XIX*. Revista de Educación, año IV, Abril-Junio, 1974, núm. 13.

MARTÍ, José: *Páginas Escogidas. Tomo I y II*. Selección y prólogo Roberto Fernández Retamar. Ed. de Ciencias Sociales, La Habana, (1974 a), (3a ed.).

- MARTI, José: *Mente latina*. R. Educación, año IV, Enero-Marzo, (1974 b), núm. 12.
- MARTI, José: *Trabajo manual en las escuelas*. R. Educación, año IV, Abril-Junio, (1974 c), núm. 13.
- MARTI, José: *Los pinos nuevos*. R. Educación, año IV, Octubre-Diciembre, (1974 d), núm. 15.
- MARTI, José: *La escuela nueva*. R. Educación, año V, Abril-Junio, (1975 a), núm. 17.
- MARTI, José: *El partido*. R. Educación, año V, Julio-Septiembre, (1975 b), núm. 18.
- MARTI, José: *Escritos sobre educación*. Ed. de Ciencias Sociales, La Habana, (1976 a).
- MARTI, José: *Educación y nacionalidad*. R. Educación, año VI, Abril-Junio, (1976 b), núm. 21.
- MARTI, José: *Así queremos que los niños de América sean*. R. Educación, año VI, Julio-Septiembre, (1976 c), núm. 22.
- ZURRIAGA, Ferrán: *Una obra desconocida: 'La edad de oro' de José Martí*. R. Cuadernos de Pedagogía, año IV, Marzo, 1978 a, núm. 39.
- ZURRIAGA, Ferrán: *Saber y trabajar*. R. Cuadernos de Pedagogía, año IV, Marzo, (1978 b), núm. 39.